

ETIKA – AXLOQ FALSAFASI

Gofurov Iqboljon

Andijon Davlat Universiteti

Falsafa kafedrasi o'qituvchisi

Abdumannonova Mahdiya Murodjon qizi

Matematika va mexanika fakulteti

Matematika yo'nalishi 1-kurs talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada etika – axloq falsafasi sifatida tahlil qilinadi. Unda etikaning asosiy yo'nalishlari, tarixiy rivojlanish bosqichlari, mashhur Sharq va G'arb mutafakkirlarining qarashlari hamda zamonaviy jamiyatdagi axloqiy muammolar yoritilgan. Maqola axloqiy qadriyatlarning shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi o'rni va ahamiyatini ochib beradi.

АННОТАЦИЯ: В данной статье этика рассматривается как философия морали. В ней освещаются основные направления этики, этапы её исторического развития, взгляды известных мыслителей Востока и Запада, а также моральные проблемы современного общества. Статья раскрывает роль и значение моральных ценностей в личной и общественной жизни.

ANNOTATION: This article analyzes ethics as the philosophy of morality. It highlights the main branches of ethics, stages of its historical development, the views of prominent Eastern and Western thinkers, as well as moral issues in modern society. The article reveals the role and significance of moral values in personal and social life.

Kalit so'zlar: Etika, axloq falsafasi, axloq, odob, xulq, Arastu, metaetika, normal etika, kasbiy etika, Ijtimoiy hayot etikasi.

Kirish

Insoniyat tarixi davomida axloqiy qadriyatlar har bir jamiyatning madaniyati, urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlarining markazida bo'lib kelgan. Axloqiy masalalar insonning o'z-o'ziga, boshqalarga va jamiyatga nisbatan qanday munosabatda bo'lishi kerakligini belgilab beradi. Falsafa fanining bir tarmog'i sifatida etika ana shu axloqiy qadriyatlar, me'yorlar va tamoyillarni tizimli tarzda o'rganadi. Mazkur maqolada etika tushunchasining mohiyati, uning asosiy yo'nalishlari, tarixiy rivoji va zamonaviy ahamiyati tahlil qilinadi.

Etikaning mohiyati va ahamiyati

Axloqshunoslik bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan qadimiy fan. U bizda «Ilmi ravish», «Ilmi axloq», «Axloq ilmi», «Odobnoma» singari nomlar bilan atab kelingan. Evro'pada esa «Etika» nomi bilan mashhur, biz ham yaqin-yaqingacha shu

atamani qo'llar edik. U dastlab manzildoshlik, yashash joyi, keyinchalik esa odat, fe'l, fikrlash tarzi singari ma'nolarni anglatgan; yunoncha «ethos» so'zidan olingan.

Uni birinchi bo'lib yunon faylasufi Arastu ilmiy muomalaga kiritgan. Arastu fanlarni tasnif qilarkan, ularni uch guruhga bo'ladi: nazariy, amaliy va ijodiy. Birinchi guruhga falsafa, matematika va fizikani; ikkinchi guruhga etika va siyosatni; uchinchi guruhga esa san'at, hunarmandchilik va amaliy fanlarni kiritadi. Shunday qilib, qadimgi yunonlar axloq haqidagi ta'limotni fan darajasiga ko'targanlar va «Etika» (ethika) deb ataganlar.

Biroq bizda milliy-mintaqaviy axloqiy qadriyatlarimizning, dastlabki axloqiy g'oyalarning vujudga kelishi qadimgi yunonlar yashagan davrdan o'nlab asrlar avval ro'y bergan. Ajdodlarimizning eng ko'hna e'tiqodiy-axloqiy kitobi - «Avesto» buning yorqin dalilidir. Shu sababli endilikda bu fanni ham ilmiy-tarixiy, ham zamonaviy-hayotiy talablar nuqtayi nazaridan «Axloqshunoslik» deb atashni maqsadga muvofiq deb bildik.

Axloqshunoslik axloqning kelib chiqishi va mohiyatini, kishining jamiyatdagi axloqiy munosabatlarini o'rganadi. «Axloq» so'zi arabchadan olingan bo'lib, insonning muomala va ruhiy xususiyatlari majmuini, fe'lini, tabiatini anglatadigan «xulq» so'zining ko'plik shaklidir. «Axloq» iborasi ikki xil ma'noga ega: umumiy tushuncha sifatida u fanning predmetini anglatadi, (Demak etika fanining predmeti bu: Axloq). Muayyan tushuncha sifatida esa: inson fe'l-atvori va xatti-harakatining eng qamrovli qismini bildiradi. Axloqni umumiy tushuncha sifatida olib, uni doira shaklida aks ettiradigan bo'lsak, doiraning eng kichik qismini odob, undan kattaroq qismini - xulq, eng qamrovli qismini axloq egallaydi.

Axloq ma'naviyatning amalda namoyon bo'lishidir. Ilm, bilim, dunyoqarash, idrok va iymon insonning xulq-atvorida o'ziga xos tarzda aks etadi. Insoniylik ma'naviyati esa axloqiy fazilatlar orqali namoyon bo'ladi. Axloq insof va adolat, iymoniylik va halollik, mehr va muruvvat, sahovatpeshalik va bag'rikenglik, rahmdillik va muruvvatlilik singari ma'naviy tushunchalarini insonning hayotiy faoliyatida yuzaga chiqaradigan ma'naviy hodisadir. Bu borada faylasuf olim E. Yusupovning "Axloq ijtimoiy munosabatlar zaminida alohida shaxs sifatida mavjud bo'lgan insonlarning o'z-o'zini idora qilish shakllari va me'yori, o'zaro muloqot va munosabatlarda ularga xos bo'lgan ma'naviy kamolot darajasining namoyon bo'lishidir"¹ degan fikri diqqatga sazovor. Chunki axloq yo'q joyda inson ijtimoiy shaxs sifatida shakllanmaydi, faqat axloq zaminidagina insonlarda hayotning mazmuni va maqsadi, jamiyat oldidagi burchi va mas'uliyati va boshqa axloqiy tushunchalar va normalarga muayyan munosabat shakllanadi.

¹ Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. T., Universitet, 1998, 38-b.

Odob - inson haqida yoqimli taassurot uyg'otadigan, lekin jamoa, jamiyat va insoniyat hayotida burilish yasaydigan darajada muhim ahamiyatga ega bo'lmaydigan, milliy urf-odatlariga asoslangan chiroyli xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi.

Xulq - oila, jamoa, mahalla-ko'y miqyosida ahamiyatli bo'lgan, ammo jamiyat va insoniyat hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydigan yoqimli insoniy xatti-harakatlarning majmui.

Axloq - jamiyat, zamon, insoniyat tarixi uchun namuna bo'la oladigan ijobiy xatti-harakatlar yig'indisi, insoniy kamolot darajasini belgilovchi ma'naviy hodisa.

Axloqshunoslik qadimda fizika, metafizika va mantiq bilan birgalikda falsafaning uzviy (uchinchi) qismi hisoblanar edi. Keyinchalik (Arastudan so'ng) u alohida falsafiy yo'nalishdagi fan maqomini oldi. Bu fikrni quyidagicha kengaytiribroq talqin etish mumkin. Ma'lumki, falsafaning fanlar podshosi sifatidagi vazifasi barcha tabiiy va ijtimoiy ilmlar erishgan yutuqlardan umumiy xulosalar chiqarib, insoniyatni haqiqatga olib borishdir. Shundan kelib chiqqan holda, falsafaning predmetini tafakkur deb belgilash maqsadga muvofiq. Axloqshunoslik axloqiy tafakkur taraqqiyotini, uning nazariy muammolarini tadqiq etadi va amaliyotda insonni ezgulik orqali haqiqatga olib borishga xizmat qiladi. Shu bois uni axloq falsafasi yoxud ezgulik falsafasi deb ham atash mumkin.

Hozirgi paytda etikaning zamonaviy sohalari shakllangan. Aynan shunday sohalardan bir qanchasini ta'rif beramiz.

Metaetika - tadqiqot sohasi bo'lib, uning obyekti me'yoriy etika hisoblanadi. Metaetika me'yoriy-axloqiy, axloqiy mulohazalarni uning izchilligi, asosliligi, terminologik to'g'riligi va boshqalar nuqtai nazaridan mantiqiy-lingvistik tahlil qiladi.

Metaetik tadqiqotlarda tahlilning ikkita chizig'i kesishadi: biri axloqning ma'lum bir "yo'naltiruvchi" imidjini ishlab chiqishga, to'g'ri, dalilli axloqiy fikrlash mezonlari va imkoniyatlarini aniqlashtirishga qaratilgan; ikkinchisi - haqiqiy axloqiy konstruktsiyalarni (konkret ta'limotlar, tushunchalar, dalillar) tanqid qilish. XX asr boshlari va o'rtalaridagi axloqiy tadqiqotlar metaetika bilan bog'liq.

Normal etika - bu jamiyatda axloq asoslarini saqlashga qaratilgan axloqiy fikrlash tizimidir. Yaxshilik va yomonlik haqidagi savollarga, insonning kundalik hayotiy vaziyatlarda to'g'ri xulq-atvori to'g'risidagi me'yoriy va axloqiy xulq-atvorga oid savollarga javoblarni shakllantirish uchun mo'ljallangan. Ushbu ta'limot ma'lum bir axloqiy pozitsiyani e'lon qiladi va himoya qiladi, uni axloq shaklida ifodalaydi. ideallar, tamoyillar, qoidalar va xulq normalari ta'lim, taklif, hokimiyat va o'rnak namunalariga havola bilan xarakterlanadi.

Kasbiy etika - bu mutaxassisning o'z kasbiy burchiga munosabatini belgilaydigan axloqiy me'yorlar to'plami. Kasbiy etikaning mazmuni - bu odamlar ortasidagi ma'lum turdagi axloqiy munosabatlarni va bu kodekslarni asoslash usullarini belgilaydigan xulq-atvor qoidalari. Kasbiy axloq - axloqni kasb yoki kasbni

bajarishdan ajratib bo'lmaydigan qadriyatlar, me'yorlar yoki tamoyillar bilan bog'liq axloq qoidalari sifatida ham aniqlash mumkin.

Kasbiy etikaning bugungi kundagi muammolari quyidagilardan iborat.

Kiberetika - bu kompyuterlar bilan bog'liq axloqning falsafiy sohasi bo'lib, u foydalanuvchilarning xatti-harakatlarini, kompyuterlar nima qilish uchun dasturlashtirilganligini va uning odamlarga va umuman jamiyatga qanday ta'sir qilishini qamrab oladi. Jumladan: Internetdagi boshqa odamlar haqidagi shaxsiy ma'lumotlarni translyatsiya qilish, foydalanuvchilarni yolg'on ma'lumotlardan himoya qilish, raqamli ma'lumotlar (musiqa, filmlar, kitoblar, veb-sahifalar va boshqalar) kimga tegishli ekanligi va foydalanuvchilar ta'siri masalasi muammolardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Tibbiy etika - bu etikaning falsafiy intizomi bo'lib, uning tadqiqot ob'ekti tibbiyotning axloqiy va klinik tibbiyot amaliyotini va tegishli ilmiy tadqiqotlarni tahlil qiladigan amaliy axloq hisoblanadi. Tibbiy etika har qanday chalkashlik yoki ziddiyat holatlarida mutaxassislar murojaat qilishlari mumkin bo'lgan qadriyatlar to'plamiga asoslanadi. Bu qadriyatlarga avtonomiyani hurmat qilish, yomonlik qilmaslik, xayrixohlik va adolat kiradi. Bunday tamoyillar shifokorlar, tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayderlar va oilalarga davolash rejasini tuzishga va bir xil umumiy maqsadga erishishga imkon beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu to'rtta qadriyat ahamiyati yoki ahamiyati bo'yicha tartiblanmagan va ularning barchasi tibbiy etikaga tegishli qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Biroq, axloqiy tizimda ierarxiya zarurligiga olib keladigan ziddiyat paydo bo'lishi mumkin, shuning uchun ba'zi axloqiy elementlar og'ir tibbiy vaziyatga eng yaxshi axloqiy hukmni qo'llash maqsadida boshqalarni bekor qiladi. Tibbiy etika, ayniqsa, majburiy davolanish va majburiy majburiyatlarga oid qarorlarda juda muhimdir.

Ijtimoiy hayoti etikasi - amaliy axloqning bo'limi, axloqiy munosabatlarni insonning jamiyatdagi qadriyatlari, maqsadlari, burchlar o'rganadi. Ijtimoiy etika guruh, institutsional va korporativ munosabatlarni me'yoriy asoslash, shuningdek, yetimlik, qashshoqlik, mahrumlik, muhtojlarga yordam berish, qariyalar muammolari, ijtimoiy muammolarni hal qilishda nazorat qilish va yordam berish usullarini ishlab chiqishga imkon beradi. Intizom insonning boshqa odamlar va tabiat bilan munosabatlarida mas'uliyatli mavjudligiga nazariy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon beradi. U tartibga solish funksiyasiga ega va ijtimoiy ahamiyatga ega normalar va majburiyatlar tizimi natijasida tug'ilgan harakatlarga qaratilgan. Shunday qilib, ijtimoiy axloqning predmeti ijtimoiy munosabatlarni qadriyatlarga yo'naltirilgan pozitsiyadan tartibga solish imkonini beruvchi ijtimoiy institutdir.

Etikada ijtimoiy adolat tamoyili - ijtimoiy adolat, ijtimoiy munosabatlarning asos hisoblanadi. jamiyatda tenglik aql asoslangan, mamlakat muammolarini fuqarolarning qiziqish va ishtirok ko'rsatadi.. Bu ijtimoiy me'yorlar va nazorat, va

ko'proq anglatadi. Mubolag'asiz, biz bu tushuncha asosan jamiyat va mamlakat taqdirini belgilaydi, deb aytish mumkin.

Ekologik etika - bu inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi axloqiy tamoyillar va qadriyatlarni o'rganadigan fan. Uning qiziqishi, birinchi navbatda, atrof-muhitni muhofaza qilishning axloqiy jihatlari va ular bilan bog'liq nazariy, tartibga solish va amaliy masalalarga qaratilgan.

Davlat tashkilotlari va davlat xizmati tizimidagi kasbiy etika - bu davlat xizmatchilarining kasbiy axloqi bo'lib, u muhimligi bo'yicha organlar apparati xodimlarining xizmat vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishi uchun zarur bo'lgan asosiy axloqiy me'yorlar va fazilatlarni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, davlat xizmatchisi shaxsini ijtimoiylashtirish jarayoni ko'pchilik uchun uzluksiz, juda ziddiyatli va qiyin jarayondir. Har kuni inson shaxsiy va jamoat manfaatlarini, bir tomondan burch, adolat, vatanparvarlik, bir tomondan, xudbinlik, shaxsiy moddiy farovonlik, imtiyozlar kabi tushunchalar o'rtasida tanlov qilishiga to'g'ri keladi.

Xulosa

Etika insoniyat tafakkurining eng qadimiy va dolzarb yo'nalishlaridan biridir. U inson hayotining axloqiy asoslarini, qadriyatlarini va maqsadlarini tahlil qilib, uni yanada ma'naviy boyitishga xizmat qiladi. Har bir jamiyatning barqarorligi, taraqqiyoti va madaniy darajasi o'sha jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarning holatiga bog'liqdir. Shu sababli, etika faqatgina falsafiy fan emas, balki amaliy hayotda muhim o'rin tutuvchi ijtimoiy zaruratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allayorov A.I Falsafa.Guliston, "Ziyo nashr-matbaa" 2024.
2. La'lixon Muhammadjanovna, Abdulla Sher, Gulchexra Shadimetova Axloq falsafasi.Toshkent ,2023.
3. Falsafa fanidan o'quv-uslubiy majmua.Andijon,2023.
4. Yusupov E.Inson kamolotining ma'naviy asoslari.1998.